

**Подоляк А. В.,**  
здобувач кафедри господарського права  
Донецького національного університету імені Василя Стуса  
адвокат  
Адвокатського об'єднання «ЕТЕРНА ЛО»

## МАЙНОВІ ПРАВА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ЧУЖОГО МАЙНА У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

### VESTED INTERESTS OF BUSINESS ENTITIES IN USAGE OF OTHER OWNER'S ASSETS IN COURSE OF DOING BUSINESS

У статті аналізується стан господарського та цивільного законодавства, що регулює майнові відносини у сфері господарювання. Досліджені та проаналізовані наявні наукові підходи до поняття майнових прав, у тому числі щодо використання чужого майна у сфері господарювання. Авторкою уточнено поняття та ознаки майнового права суб'єктів господарювання щодо використання чужого майна у сфері господарювання, визначено особливості окремих видів речових прав на чуже майно.

Опрацьовано особливості речових прав на чуже майно, в тому числі право оперативного управління та господарського відання, які становлять основу правового режиму майна суб'єктів господарювання. Здійснено порівняльний аналіз різних видів речових та зобов'язальних прав на чуже майно, узагальнено підходи, які склалися в судовій практиці щодо поняття та реалізації майнових прав суб'єктів господарювання на чуже майно.

Проаналізовано підстави виникнення майнових прав суб'єктів господарювання щодо використання чужого майна, обґрунтована необхідність їх чіткого визначення у Господарському кодексі України. Визначено необхідність посилення в господарському законодавстві ролі нормативних договорів у межах правового регулювання використання чужого майна.

Обґрунтовано, що суб'єкти господарської діяльності як учасники господарських правовідносин під час використання чужого майна не можуть установлювати для себе таких речових прав, які не передбачені законом.

Зазначено, що особливостями майнових прав суб'єктів господарювання щодо використання чужого майна у сфері господарювання є сукупність певних характеристик, а саме: носієм такого права є суб'єкт господарювання, об'єктом майнового права виступає чуже майно, майнові права становлять основу правового режиму використання чужого майна у сфері господарювання.

Зроблено теоретико-практичні висновки щодо вдосконалення правового регулювання використання чужого майна у сфері господарювання, підготовлено пропозиції по внесенню змін та доповнень до Господарського кодексу України.

**Ключові слова:** суб'єкт господарювання, використання чужого майна, чуже майно, річ, майнові права, речові права на чуже майно, зобов'язальні права, об'єкт майнового права, підстави виникнення майнових прав, юридичний факт, нормативний договір.

The article analyzes provisions of economic and civil legislation regulating property relations in course of doing business. The existing scientific approaches to the concept of vested interest in property, including in usage of other owner's assets in course of doing business, have been explored and analyzed.

The article reveals the peculiarities of proprietary interests in other owner's assets, including the right of economic management and operational management. A comparative analysis of various types of proprietary interests and right in personam in other owner's assets has been carried, the author summarizes approaches developed in court practice with respect to the definition and enforcement of vested interests of business entities in other owner's assets.

The reasons for vested interests of business entities in usage of other owner's assets have been analyzed, the necessity of their definition in the Commercial Code of Ukraine has been substantiated. The necessity of strengthening of the role of a law-making treaty in the commercial legislation in the framework of legal regulation of the usage of other owner's assets in course of doing business is determined.

It is substantiated that business entities as participants in economic legal relations cannot settle a proprietary interest in usage of other owner's assets which are not provided for by the law.

It is noted that the peculiarities of vested interests of business entities in usage of other owner's assets in course of doing business are an aggregate of certain characteristics, namely: the holder of such right is the business entity, the object is other owner's assets, vested interests form the basis of the legal regime of usage of other owner's assets in course of doing business.

Theoretical and practical conclusions with respect to the improvement of legal regulation of the usage of other owner's assets in course of doing business were made, proposals were made for introducing amendments and supplementary to the Commercial Code of Ukraine.

**Key words:** business entity, usage of other owner's assets, other owner's assets, property, vested interests, proprietary interests in other owner's assets, right in personam, object of vested interests, reasons for vested interests, juridical fact, law-making treaty.

**Постановка проблеми.** Правове регулювання господарської діяльності щодо використання чужого майна у сфері господарювання характеризується особливим порядком формування майнової основи, встановленням майнових прав та обов'язків суб'єктів

господарювання. Це об'єктивно зумовлює необхідність дослідження різних правових аспектів майнових прав суб'єктів господарської діяльності щодо використання чужого майна у сфері господарювання, оскільки правове регулювання таких відносин

не вичерпується лише інститутами зобов'язального права. Цілком очевидно, що для правильного розуміння юридичної сутності даного інституту потрібні задіяти і правовий інструментарій, притаманний речовому праву.

З практичної точки зору правове забезпечення ефективної реалізації майнових прав суб'єктів господарювання щодо використання чужого майна є важливим засобом запобігання конфліктним ситуаціям і передумовою збалансованості, впорядкованості та стабільності господарських відносин із власниками такого майна та іншими особами, які є учасниками відносин у сфері господарювання. Запорукою реалізації такого підходу є загальні положення господарського та цивільного законодавства України, які закріплюють особливу юридичну конструкцію правового режиму використання чужого майна, в основі якого лежать речові та інші майнові права суб'єктів господарювання.

Водночас аналіз сучасного законодавства України свідчить про відсутність єдиного узгодженого підходу в різних нормативно-правових актах до поняття майнових прав суб'єктів господарювання щодо використання чужого майна, визначення їх сутності й змісту, що значно ускладнює сприйняття і тлумачення законодавчих приписів стосовно реалізації цих прав, а також їх обмежень.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Правові питання майнових прав суб'єктів господарської діяльності досліджувались представниками різних галузей юридичної науки, що зумовлено складністю і багатоаспектністю відповідного суспільного явища. В останні роки найбільше уваги цим питанням приділяється в науці цивільного права. Зокрема, слід відзначити роботи таких учених, як Р.А. Майданик, Н.В. Майка, І.О. Міхно, В.І. Нагнибіда, І.Ф. Спасибо-Фатеева, Г.Г. Харченко, С.І. Шимон та ін.

Значний внесок у розроблення питання майнових прав суб'єктів господарської діяльності здійснено представниками науки господарського права. Зокрема, окремі аспекти, які безпосередньо стосуються речових прав суб'єктів господарської діяльності, розглядалися у дослідженнях науковців-господарників А.Г. Бобкової, О.М. Вінник, Р.Ф. Гринюка, Р.А. Джабраїлова, І.Ф. Коваль, В.К. Мамутова, О.П. Подцерковного, А.М. Захарченко, О.Р. Зельдіної, В.С. Щербини та ін.

Попри те, що дослідження майнових прав уже довгий час перебувають у центрі уваги науковців, питання майнових прав суб'єктів господарської діяльності щодо використання чужого майна висвітлено досить фрагментарно, комплексного опрацювання господарсько-правових аспектів окремих видів майнових прав суб'єктів господарювання на чуже майно не проводилось, єдиного підходу до розуміння цієї правової категорії в дослідників та в законодавстві немає.

Варто підкреслити, що стосовно майнових прав постійній дискусії піддається їх розуміння як права суб'єктивного або як об'єкта права. При цьому деякі вчені вважають, що вони можуть виступати і як

елемент змісту правовідносини, і як його об'єкт. Вказуючи на ці обставини, І.В. Спасибо-Фатеева, зазначає, що складність полягає в тому, що нерідко щодо майнових прав, які є змістом правовідносин, (наприклад, так званого права оренди) укладаються правовини. Іншими словами, спостерігається підміна понять, за якими стоїть їх сутнісна належність до різних елементів правовідносин [1, с. 13].

**Метою статті** є проведення дослідження господарсько-правових аспектів майнових прав суб'єктів господарської діяльності щодо використання чужого майна з метою формування нових теоретичних положень та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання господарської діяльності на основі певних майнових прав.

Спираючись на зазначене та беручи до уваги досить поширене коло проблем, пов'язаних із майновими правами, які потребують нагального вирішення на теоретичному та практичному рівнях, уявляється можливим подальший аналіз звести до вирішення таких завдань: 1) уточнити поняття та характеристики майнових прав суб'єктів господарювання щодо використання чужого майна; 2) конкретизувати види речових прав на чуже майно та розглянути їхні особливості; 3) уточнити підстави, з яких можуть виникати майнові права суб'єктів господарської діяльності щодо використання чужого майна у сфері господарювання.

**Основний матеріал.** Для здійснення господарської діяльності господарюючий суб'єкт повинен володіти певним майном, що, з одного боку, є необхідним базисом, який формує його майновий актив, а з другого – виконує певну гарантійну функцію і визначає межі його можливої відповідальності. При цьому у сфері господарювання досить поширена практика, коли використання (експлуатація) майна здійснюється не самим власником, а іншими суб'єктами, яким власники передають це майно на певній правовій основі (титул). У такому випадку має місце використання чужого майна у сфері господарювання на основі певного майнового права, яке надає суб'єкту господарської діяльності право обмеженого, точно визначеного законом господарського панування над певною річчю або сукупності речей для визначеної мети та в певних межах.

Звертаючись до наукового опрацювання першого завдання, слід вказати, що родовим поняттям стосовно майнових прав суб'єктів господарювання на чуже майно є більш загальне поняття «майнові права». З урахуванням цього варто звернути увагу на загальні положення Господарського кодексу України (далі – ГК України), які визначають підходи законодавця до такого поняття, як «майно у сфері господарювання» та «майновий стан суб'єкта господарювання».

Відповідно до ч. 1 ст. 145 ГК України, майновий стан суб'єкта господарювання визначається сукупністю належних йому майнових прав та майнових зобов'язань, що відображається в бухгалтерському обліку його господарської діяльності відповідно до вимог закону [2]. Наведена норма ГК України дає підстави зробити висновок про те, що майнові

права на чуже майно, набуваючи економічної форми матеріальних активів, мають вартісне визначення (можуть бути оцінені), використовуються в діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їхньому балансі.

У контексті порушеного питання варто взяти до уваги визначення поняття «майно у сфері господарювання», яке наводиться у ст. 139 ГК України. Зокрема, майном визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання і відображаються в їхньому балансі або враховуються в інших, передбачених законом, формах обліку майна цих суб'єктів. Залежно від економічної форми, якої набуває майно в процесі здійснення господарської діяльності, майнові цінності належать до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів.

На основі порівняльного аналізу вищевказаних норм можна зробити висновок, що ГК України чітко розмежує поняття «майно у сфері господарювання» і «майнові права» як правові явища різного порядку. При цьому, якщо в першому випадку законодавець визначає зміст поняття «майно у сфері господарювання», то в другому випадку поняття «майнові права» не розкривається.

Схожий підхід до поняття майнових прав зберігається на рівні спеціального господарського законодавства. Так, у ст. 3 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» майнові права визначаються як будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, зокрема права, що є складовими елементами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги [3].

Водночас слід зазначити, що названий нормативно-правовий акт застосовує поняття «майнові права» як відмінне від поняття «майно», під яким слід розуміти об'єкти в матеріальній формі, зокрема: земельні ділянки, будівлі й споруди (також їх невід'ємні частини), машини, обладнання, транспортні засоби тощо; паї, цінні папери, нематеріальні активи, у тому числі об'єкти права інтелектуальної власності; цілісні майнові комплекси всіх форм власності.

Також у певній частині майнові права як об'єкт правовідносин визначаються Законом України «Про заставу», де у ст. 4 передбачено, що предметом застави можуть бути майно та майнові права, але правова природа майнових прав як предмета застави (зобов'язальні або речові) не уточнюється [4].

Водночас аналіз положень цього нормативно-правового акту свідчить, що майнові права розуміються в ньому як зобов'язальні права. Так, наприклад ст. 23 цього нормативно-правового акту передбачає, що в разі застави майнових прав реалізація предмета застави проводиться шляхом уступки заставодавцем заставодержателю вимоги, що впливає із заставленого права, або в інший спосіб, не заборонений

законом, у тому числі шляхом продажу права вимоги третій особі.

Під час дослідження основних положень законодавства щодо майнових прав суб'єктів господарювання на чуже майно слід підкреслити, що ст. 133 ГК України не тільки закріплює певний перелік речових прав як основи правового режиму майна суб'єктів господарювання, а й передбачає, що майно суб'єктів господарювання може бути закріплено на іншому праві відповідно до умов договору з власником майна (ч. 2 ст. 133 ГК України).

Таким чином, законодавець, визначаючи правовий режим майна суб'єктів господарювання, виокремлює два різновиди майнових прав, на основі яких, зокрема, може використовуватись чуже майно у сфері господарювання: (а) речові права, передбачені ГК України та Цивільним кодексом України (далі ЦК – України); (б) майнові права, які виникають відповідно до умов договору з власником. Доцільно звернути увагу, що в першому випадку йдеться тільки про речові права, а в другому – законодавець, використовуючи поняття «майнові права», допускає, що майно може бути закріплено на іншому праві (в т. ч. зобов'язальному), яке виникає на підставі договору.

На відміну від вищевказаних положень ГК України, які не включають майнові права до поняття майна у сфері господарювання, у цивільному законодавстві майнові права охоплюються поняттям майна як особливого об'єкта. Так, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 190 ЦК України майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. При цьому майнові права є неспоживною річчю та визнаються речовими правами [5].

Зазначена стаття неоднозначно була сприйнята науковим середовищем. Характеризуючи вказане положення законодавства, С.І. Шимон зауважує, що будь-яке майнове право є або правом на річ, або правом вимоги щодо речі (речей, коштів). Практично майнове право – це або наявне, або майбутнє речове право, звідси – всі майнові права є речовими правами. З цієї точки зору положення ст. 190 ЦК України, яка визнає майнові права неспоживною річчю та зазначає, що майнові права визнаються речовими правами, видаються вказаному автору теоретично обґрунтованими [6, с. 209].

Подібна правова позиція відображена в постанові Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 січня 2013 року у справі № 6-168 цс12, в якій зазначається, що майнові права на нерухомість – об'єкт будівництва (інвестування) не вважаються речовими правами на чуже майно, оскільки об'єктом цих прав не є чуже майно, а також не вважаються правом власності, оскільки об'єкт будівництва (інвестування) не існує на момент установлення іпотеки, а тому не може існувати й право власності на нього Отже, майнове право, яке можна визначити як «право очікування», є складовою частиною майна як об'єкта цивільних прав. Майнове право – це обмежене речове право, за яким власник цього права наділений певними, але не всіма права-

ми власника майна, та яке засвідчує правомочність його власника отримати право власності на нерухоме майно чи інше речове право на відповідне майно в майбутньому [7].

У свою чергу В.В. Грабик та І.Ф. Коваль аргументовано вважають, що підхід законодавця до обмеження майнових прав лише правами речової природи є не зовсім коректним та не в повному обсязі відображає правову природу різних майнових прав, унаслідок чого виникає неоднозначне тлумачення цивільного законодавства. На підставі цього робиться висновок, що будь-яке речове право є майновим правом, але не кожне майнове право є речовим [8, с. 21].

Схожий висновок робить І.О. Міхно, вважаючи, що законодавче віднесення майнових прав лише до речових прав не є вірним. Авторка зазначає, що до предмету цивільного права як галузі права ми відносимо цивільні відносини, які поділяються на особисті немайнові та майнові відносини. Тому учасники майнових відносин як суб'єкти цивільних правовідносин не обмежуються лише речовими правами як об'єктами цивільних правовідносин, із приводу яких вони можуть вступати в цивільні правовідносини й набувати права та обов'язки. Доцільно визнати, що майновими правами є права речові, права зобов'язальні [9, с. 12].

Зіставляючи наведені наукові позиції, видається, що підхід, коли поняттям «майнові права» охоплюються речові та зобов'язальні права, є більш переконливим. Поряд із цим слід звернути увагу, що обмеження майнових прав лише правами речової природи в ЦК України у певній мірі протирічать положенням ГК України та спеціального господарського законодавства, які, як було зазначено вище, розділяють поняття майно та майнові права.

У контексті порушеного аспекту слід підкреслити важливість розуміння пріоритетності застосування норм, які регламентують майнові права суб'єктів господарювання щодо використання чужого майна. З урахуванням цього варто взяти до уваги підхід у судовій практиці щодо такого питання, як співвідношення норм ГК та ЦК України, які регулюють майнові відносини суб'єктів господарювання.

Зокрема, у своєму інформаційному листі Вищий господарський суд України робить такий висновок: спеціальні норми ГК України, які встановлюють особливості регулювання майнових відносин суб'єктів господарювання, підлягають переважному застосуванню перед тими нормами ЦК України, які містять відповідне загальне регулювання. У тому разі, якщо норми ГК України не містять особливостей регулювання майнових відносин суб'єктів господарювання, а встановлюють загальні правила, які не узгоджуються з відповідними правилами ЦК України, слід застосовувати правила, встановлені ЦК України [10].

У розвиток порушеного аспекту варто також звернути увагу, що майнові права на чуже майно є специфічною категорією, яка накладає свій відбиток як на статистику, так і динаміку вказаних прав. Так, у разі статичного існування майнового права (наприклад, суб'єкт підприємництва на праві господарсько-

го відання користується промисловим обладнанням, не вступаючи з іншими особами в зобов'язальні відносини) об'єктом майнового права і, відповідно, об'єктом правовідносин буде сам об'єкт права як матеріальне благо (річ). Майнове право в такому разі виступає в значенні речового права і формує зміст правовідношення.

В іншому разі, якщо відбувається динаміка майнових прав, і суб'єкт господарювання укладає договір про відчуження майнових прав, що витікають із права використання чужого майна, то в цьому випадку об'єктом правовідношення вже стає саме майнове право. Роль суб'єктивного права в такому договірному правовідношенні будуть виконувати зобов'язальні права.

Прикладом у такому випадку можуть слугувати ф'ючерсні контракти, які укладаються суб'єктами господарювання на товарних біржах і виступають як біржові угоди, котрі передбачають, що продавець передає покупцю права та обов'язки відносно майбутніх контрактів на поставку біржового товару. Так, зокрема, О.С. Шпичак називає ф'ючерсом взаємну передачу (купівлю-продаж) прав на стандартизований контракт поставки певного біржового товару [11, с. 182].

У ракурсі такого підходу важливо підкреслити, що ключовою характеристикою майнового права як об'єкта правовідносин є сукупність декількох ознак, а саме: відсутній зв'язок з особою; вони є оборотоздатними та мають грошове вираження; підставами набуття майнових прав є господарські договори.

Також необхідно зазначити, що в окремих випадках спеціальне законодавство України встановлює ряд додаткових вимог (обмежень) як умови передачі суб'єктами господарювання майнових прав на чуже майно. Так, наприклад, ст. 4 Закону України «Про концесії» передбачає, що передача концесіонером своїх майнових прав, що впливають із концесійного договору чи об'єктів концесії, повністю або частково третім особам можлива тільки за умови надання на це згоди концесіодавця, якщо інше не встановлено спеціальним законом про концесійну діяльність в окремих сферах господарської діяльності [12].

Продовжуючи дослідження, потрібно приділити увагу такому важливому питанню, як поняття речових прав на чуже майно та класифікація речових прав суб'єктів господарської діяльності щодо використання чужого майна.

У доктрині цивільного права речовими правами на чуже майно визнаються права, які надають їх носіям безпосереднє та обмежене панування над чужим майном, обтяжують права власності, реалізуються незалежно від волі власника та захищаються в абсолютному порядку, коло і зміст яких установлюється виключно законом. Встановлення речового права на чуже майно є юридичною формою економічно необхідної участі однієї особи в праві власності іншої, що є головною передумовою існування самої категорії речових прав на чуже майно [13, с.700].

Приймаючи за основу такий підхід щодо загального поняття «речові права на чуже майно», слід звер-

нути увагу, що на відміну від прийнятого в доктрині цивільного права розуміння речового права як змісту цивільного правовідношення, в господарському законодавстві речові права розглядаються як основа правового режиму майна суб'єкта господарювання.

У зв'язку з цим варто зазначити, що сукупність можливих і обов'язкових дій суб'єктів господарської діяльності в процесі використання чужого майна характеризується певними особливостями залежно від правового режиму, що поширюється на таке майно. Так, наприклад, ст. 133 ГК України прямо визначає, що основу правового режиму у сфері господарювання, на якій базується їхня господарська діяльність, становлять право власності та інші речові права – право господарського відання, право оперативного управління. При цьому господарська діяльність може здійснюватися також на основі інших речових прав (право володіння, права користування тощо), передбачених ЦК України.

У свою чергу ЦК України використовує такий термін, як «речові права на чуже майно» та у ст. 395 закріплює такий перелік речових прав на чуже майно: право володіння, право користування чужими речами (сервітут), право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), право забудови земельної ділянки (суперфіцій). Також відповідно до ч. 2 вказаної норми наведений перелік речових прав на чуже майно не є вичерпним, законом можуть бути встановлені інші речові права на чуже майно.

Водночас слід зазначити, що сьогодні між ГК України та ЦК України щодо підходу до законодавчих актів, які можуть визначати речові права, мають місце певні протиріччя. Зокрема, ГК України, визначаючи виключний перелік речових прав (право власності, право оперативного управління та право господарського відання), допускає що господарська діяльність може здійснюватися на основі інших речових прав, передбачених ЦК України. Таким чином, як нормативно-правові акти, де можуть бути передбачені речові права, визначено тільки ГК та ЦК України.

До того ж ЦК України, як було зазначено вище, допускає, що речові права можуть бути встановлені іншими законами. Так, наприклад, згідно з положеннями Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» серед речових прав, окрім передбачених ЦК України, закріплено речові права, похідні від права власності, до яких віднесено: право господарського відання, право оперативного управління, право постійного користування та право оренди земельної ділянки, право користування (найму, оренди) будівлею та іншими капітальними спорудами, їхніми окремими частинами, іпотека, довірче управління майном [14].

Вирішення питання щодо уточнення правових підстав для встановлення речових прав потребує наукового опрацювання безпосередньо самих підстав виникнення майнових прав суб'єктів господарювання, щодо використання чужого майна у сфері господарювання.

У найбільш загальному вигляді підстави виникнення майнових прав та обов'язків суб'єктів господарської діяльності визначені законодавцем з допомогою юридичної конструкції, передбаченої ст. 144 ГК України. Зокрема, ст. 144 ГК України передбачає, що майнові права та майнові обов'язки суб'єкта господарювання можуть виникати: з угод, передбачених законом, а також з угод, не передбачених законом, але таких, що йому не суперечать; з актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб у випадках, передбачених законом; унаслідок створення та придбання майна з підстав, не заборонених законом; унаслідок заподіяння шкоди іншій особі, придбання або збереження майна за рахунок іншої особи без достатніх підстав; унаслідок порушення вимог закону під час здійснення господарської діяльності; з інших обставин, з якими закон пов'язує виникнення майнових прав та обов'язків суб'єктів господарювання.

Таким чином, ГК України, закріплюючи підстави виникнення майнових прав суб'єктів господарювання, такий перелік не робить вичерпним, використовуючи підхід, за яким певні обставини, з якими закон пов'язує виникнення майнових прав та обов'язків суб'єктів господарювання, можуть слугувати підставою для виникнення майнових прав.

Дещо інший підхід запропоновано законодавцем у нормах ЦК України, а саме у ст. 11, яка передбачає підставою виникнення цивільних прав та обов'язків таку категорію, як «юридичний факт». Як підкреслює М.Д. Пленок, із внесення поняття юридичного факту до «тіла» ч. 2 ст. 11 ЦК впливає принципова позиція законодавця щодо погодження зі сталою теоретичною позицією, за якою підставою виникнення цивільних прав та обов'язків є саме юридичні факти [15, с. 101].

Наведені законодавчі положення стали підґрунтям для дослідження питання виникнення майнових прав взагалі і речових прав на чуже майно зокрема, відносно якого було висловлені різні точки зору. Так, наприклад, Н.В. Майка підкреслює, що на позначення процесу виникнення речових прав на чуже майно доцільно використовувати термін «встановлення прав», який має знеособлений характер і найбільше відповідає речовій природі таких прав. При цьому поняття «виникнення» співвідноситься з термінами «встановлення» і «набуття» як загальне та одиничне і є щодо останніх родовим поняттям [16, с. 9].

У свою чергу Р.А. Майданик вважає доцільним розмежовувати способи та підстави виникнення речових прав на чуже майно. Серед способів слід розмежовувати встановлення речових прав на чуже майно та набуття речових прав на чуже майно; до підстав виникнення речових прав на чуже майно відносяться закон, договір, заповіт, рішення суду, адміністративний акт [13, с. 705].

Наведені теоретичні позиції заслуговують на увагу як такі, що у значній мірі розкривають зміст та особливості підстав виникнення майнових прав, які можуть бути використані відносно майнових прав суб'єктів господарювання на чуже майно.

Продовжуючи наукове опрацювання підстав виникнення майнових прав суб'єктів господарювання на чуже майно, слід вказати, що вищевказані положення ГК України, які визначають певні обставини, з якими закон пов'язує виникнення майнових прав та обов'язків суб'єктів господарювання, у певній мірі збігаються з підходом у ЦК України. Аргументом на користь такого висновку може слугувати загальне поняття «юридичний факт», який отримав поширення в науковій літературі. Так, наприклад, юридичним фактом визнаються певні життєві обставини (умови, ситуації), з якими норми права пов'язують виникнення, припинення та зміну правовідносин [17, с. 4]. Таким чином, не всі фактичні обставини можуть бути визнані юридичними фактами, а лише ті, які безпосередньо врегульовані нормами права.

У цьому зв'язку варто звернути увагу, що ГК України, визнаючи певні обставини підставами виникнення майнових прав, використовує термін «закон», а не «правова норма». Такий підхід законодавця потребує уточнення як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Однією з головних ознак норми права є її формальна визначеність, тобто закріплення в джерелах права, які є її зовнішньою формою вираження. Завдяки зовнішній формі норма набуває юридичної сили. При цьому правові норми закріплюються не лише в нормативно-правових актах, які визнані провідним джерелом вітчизняного права, але й в інших джерелах, зокрема в нормативному договорі. У цьому контексті важливо підкреслити, що договір нормативного типу є специфічною юридичною формою, що вміщує в собі класичні загальнообов'язкові правові норми, поширюючи свою дію на необмежене коло осіб, першорядною особливістю яких є погодження його учасниками.

Саме такий підхід до нормативного договору має прояв у науці господарського права. Так, наприклад, у межах дослідження джерел господарського права А.Г. Бобкова зазначає, що нормативний договір – це угода двох або кількох суб'єктів (держав, членів корпорацій тощо), які встановлюють права та обов'язки як загальні правила поведінки на майбутній (невизначений) час для невизначеного (неперсоніфікованого, крім її учасників) кола суб'єктів. Нормативні договори умовно ділять на внутрішньодержавні та міждержавні (міжнародні) договори. При цьому до внутрішньодержавних договорів належать, наприклад, типові договори, затверджені Кабінетом Міністрів України чи у випадках, передбачених законом, іншим органом державної влади [18, с. 87].

Приймаючи за основу такий підхід щодо поняття нормативного договору, під час опрацювання підстав виникнення майнових прав суб'єктів господарювання щодо використання чужого майна слід вказати, що нормативні договори досить активно використовуються в правовому регулюванні відносин щодо використання чужого майна у сфері господарювання на основі права оперативного управління та господарського відання.

Зокрема, аналіз практики укладання договорів про передачу майна в оперативне управління або господарське відання дозволяє зробити висновок, що такі договори, як правило, укладаються органами місцевого самоврядування на основі типових договорів. Так, наприклад, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 43, ст. 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», ст. 23, 136, 137 ГК України, з метою визначення правового режиму майна та забезпечення підвищення ефективності майнових відносин у сфері управління майном, що є спільною власністю територіальних громад сіл, селищна рада Баришівського району Київської області прийняла рішення № 760 від 20 липня 2018 року, яким затвердила Типовий договір про закріплення майна, що перебуває у спільній власності територіальних громад сіл, селища Баришівського району Київської області за підприємствами, установами та організаціями на праві господарського відання або оперативного управління» [19].

Також необхідно зазначити, що під час укладання господарських договорів, які є підставою виникнення майнових прав суб'єктів господарювання щодо використання чужого майна, сторони відповідно до ч. 4 ст. 179 ГК України можуть визначати зміст договору на основі типового договору, коли сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови. Так, досліджуючи основи правового режиму розподілених об'єктів державної власності, А.М. Захарченко звертає увагу, що правовий режим об'єктів, переданих суб'єктам господарювання в оренду та лізинг, передбачає набуття ними суб'єктивних прав та обов'язків щодо строкового платного володіння і користування зазначеними об'єктами згідно з умовами договору [20, с. 147].

З урахуванням вищевказаного варто підкреслити, що відповідно до вимог ч. 2 ст. 10 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» укладений сторонами договір оренди в частині істотних умов повинен відповідати типовому договору оренди відповідного майна. Типові договори оренди державного майна розробляє і затверджує Фонд державного майна України, типові договори оренди майна, що належить Автономній Республіці Крим або перебуває в комунальній власності, затверджують відповідно Верховна Рада Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування [21].

**Висновки.** За результатами опрацювання питань майнових прав суб'єктів господарської діяльності щодо використання чужого майна вбачається доцільним як з теоретичної, так і з практичної точки зору розмежовувати майнові права, на основі яких може здійснюватися використання чужого майна у сфері господарювання: (а) речові права, передбачені ГК, ЦК України та іншими законами України; (б) майнові права, які виникають у суб'єкта господарської діяльності відповідно до умов договору з власником майна (зобов'язальні права).

Особливостями майнових прав суб'єктів господарювання щодо використання чужого майна у сфері

господарювання є такі характеристики: носієм такого права є суб'єкт господарювання, об'єктом майнового права виступає чуже майно, майнові права становлять основу правового режиму використання чужого майна у сфері господарювання.

Встановлено, що в господарському та цивільному законодавстві України реалізовано принцип обмеженого кола речових прав на чуже майно і визначеності їх законом. Відповідно, суб'єкти господарської діяльності як учасники господарських правовідносин під час використання чужого майна не можуть установлювати для себе таких речових прав, які не передбачені законом, оскільки види таких речових прав на чуже майно встановлюються виключно законом, а не договором.

З метою усунення протиріч із цього питання між ГК та ЦК України, а також уточнення кола нормативно-правових актів, які можуть визначати речові права суб'єктів господарювання щодо використання чужого майна у сфері господарювання, пропонується доповнити ч. 1 ст. 133 ГК України словами «та іншими законами», виклавши її в такій редакції: «Господарська діяльність може здійснюватись також на основі інших речових прав на чуже майно (право володіння, право користування тощо), передбачених Цивільним кодексом України та іншими законами».

З огляду на результати дослідження можна зробити висновок, що підставою для виникнення майнових прав суб'єктів господарювання щодо використання чужого майна є певні юридичні факти, з якими норми права (у т.ч. нормативний договір)

пов'язують виникнення певних прав та обов'язків. Виходячи з цього, уявляється не зовсім коректним закріплення у ГК України положення, відповідно до якого певні обставини можуть слугувати підставою для виникнення майнових прав тільки в тому випадку, якщо закон пов'язує виникнення майнових прав та обов'язків суб'єктів господарювання.

Уявляється більш вдалою юридична конструкція, яка під час визначення підстав виникнення майнових прав суб'єкта господарювання закріплює таке поняття, як «правова норма», що дозволяє охопити також нормативні договори як підстави виникнення майнових прав, у т.ч. на чуже майно, що використовується суб'єктами господарювання. З огляду на це пропонується внести зміни до ч. 1 ст. 144 ГК України, включивши до неї замість слова «закон» словосполучення «норми права» та виклавши останній абзац у такій редакції: «з інших обставин, з якими норми права пов'язують виникнення майнових прав та обов'язків суб'єктів господарювання».

Безумовно, проведені дослідження не висчерпує всі проблемні питання, що стосуються майнових прав суб'єктів господарювання на чуже майно, які можуть бути вирішені тільки у комплексному опрацюванні на основі розробок науки господарського та цивільного права. Уявляється, що практична реалізація вищевказаних пропозицій дозволить забезпечити належний рівень правового регулювання використання чужого майна у сфері господарювання з урахуванням сучасних вимог до розвитку майнових відносин в умовах ринкової економіки.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Спасибо-Фатеева І.В. Види об'єктів цивільних прав. *Часопис цивілістики*. 2015. № 18. С. 13–18.
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.
3. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 р. № 265 – III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 47. Ст. 25.
4. Про заставу : Закон України від 02.10.1992 р. № 2654-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 47. Ст. 642.
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
6. Шимон С.І. Сутність майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин: спроба теоретичного осмислення. *Держава і право: Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 208–213.
7. Постанова Судової палати в цивільних справах Верховного Суду України від 30 січня 2013 року у справі № 6-168 цс-12. URL: [www.reyestr.court.gov.ua/](http://www.reyestr.court.gov.ua/) (дата звернення: 10.04.2019).
8. Грабик В.В., Коваль І.Ф. Поняття речових прав. *Вісник Студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2018. С. 21–23.
9. Міхно О.І. Майнові права як об'єкти цивільних правовідносин. *Підприємництво, госп-во і право*. 2013. Вип. 8. С. 10–13.
10. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного і Господарського кодексів України: Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 07.04.2008 р. № 01-8/211. *Вісник Вищого господарського суду України*. 2009. № 2. С. 189–191.
11. Шпичак О.С. Товарні біржі в Україні: аналіз діяльності. Київ : Норма-принт, 1999. 254 с.
12. Про концесії : Закон України від 16 липня 1999 р. № 997-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 41. Ст. 372.
13. Майданик Р.А. Речове право : підручник. Київ : Алерта, 2019. 1102 с.
14. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01 липня 2004 р. № 1952-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553.
15. Пленюк М.Д. Роль юридичних фактів у цивільно-правових зобов'язаннях. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 16. С. 99–103.
16. Майка Н.В. Набуття речових прав на чуже нерухоме майно в цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Терноп. нац. економ. ун-т, 2018. 20 с.
17. Киготь Г.В. Юридичні факти в системі правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ, 2006. 18 с.
18. Господарське право: практикум / А.Г. Бобкова (кер. авт. кол.) та ін. ; за заг. ред. А.Г. Бобкової. Харків : Право, 2018. 592 с.

19. Про затвердження Положення про порядок закріплення майна, що перебуває у спільній власності територіальних громад сіл, селища Баришівського району Київської області з підприємствами, установами та організаціями на праві господарського відання або оперативного управління та відповідних Типових форм договорів : рішення Баришівської районної ради Київської області від 20 липня 2018 р. № 760-30-07. URL: <http://baryshivska-gromada.gov.ua/document-category/pryjnyatishennya> (дата звернення: 19.06.2019).

20. Захарченко А.М. Управління об'єктами державної власності (господарсько-правові аспекти) : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 452 с.

21. Про оренду державного та комунального майна : Закон України від 10.04.1992 р. № 2269 – XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 30. Ст. 416.